

1. Foucault M. Truth and Power // The Foucault Reader. – N. Y.: Pantheon Books, 1984. – 392 p.

РЕЗЮМЕ

П. Ю. Храпко. Художественный образ в эстетической системе К. Малевича: от идеала к утопии.

В статье анализируется трансформация понятия «художественный образ» в эстетической системе К. Малевича. Основное внимание автора сосредоточено на особенности формирования парадигматической цепочки: «художественный образ – идеал – идейный лик». Также рассматривается противопоставление художественного образа и беспредметного искусства. Выводы исследования сделаны с применением дискурс – аналитической методологии.

Ключевые слова: художественный образ, идеал, «идейный лик», утопия, беспредметность, артикуляция, дискурс.

SUMMARY

P. Y. Hrapko. The art Image in Aesthetic System of K. Malevitch: from Idea to Utopia.

The article touches the problem of transformation of term «art image» in aesthetic system of K. Malevitch. The author pays special attention to formation paradigmatically chain: «art image – ideal – idea image». Special attention is paid to opposition between art image and post-object art. Disclosing the problem the author using the discourse analysis method.

Key words: art image, ideal, «idea image», utopias, articulation, discourse.

УДК 122/129

В. В. Сурков

Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

ПОНЯТТЯ «ГЮБРИС» У СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті розглянуто поняття «гюбрис» («гібрис»), яке виникло у давньогрецькій культурі й набуло «другого дихання» у сучасних культурологічних, психологічних та філософських концепціях.

Ключові слова: гюбрис (гібрис), гюбристичний, гібрис-синдром, міщанство.

Останнім часом у філософській літературі вживається поняття «гюбрис» (в інших джерелах – «гібрис»), запозичене з давньогрецької культури (з фр. l'hubris, з грец. ubris «неприборканість», «нестриманість», «збентеженість»). Тлумачний словник суспільствознавчих термінів

(М. Є. Яценко, 1999) [9] подає два сучасних значення слова «гібріс»: 1) у стародавніх греків – людська претензія бути богами; 2) крайня форма звеличення будь-якої особи, соціальної групи, народу; те саме, що культ особистості. Словник синонімів ASIS (В.Н. Трішин, 2010) трактує слово «гібріс» як «возвеличення» [6], а у «Довіднику зі Стародавньої Греції, Риму і міфології» як «уособлення похоті, крайнього нахабства і самовдоволення, бажання зрівнятися і навіть перевершити богів, не маючи на це ніяких підстав» [7].

Уперше це поняття з'явилося у Гомера у значенні «порушення божественної волі у поєднанні з бажанням обожнювання, за яким слідує відплата (немезис)». Такою, наприклад, є поведінка Ахілла й Одиссея. «Основним для «гюбрісу» в міфології є те, що ви ображаєте когось іншого, принижуючи його та/або підносячи себе у цьому процесі. Намагання смертних прирівняти себе до богів та героїв, як правило, у змаганнях є найбільш поширеною формою гордині у грецькій міфології» [1]. Для Гесіода гюбріс – етичне поняття, яке позначає, насамперед, пристрасть до придбання багатства. Пізніше ці два погляди поєднуються, а слово «гюбріс» використовується у значенні «надмірна гордість, зарозумілість, гординя, пиха, гіпертрофоване самолюбство» (у давньогрецькій міфології Гібріс – богиня, що уособлює ці якості).

Як повідомляє Вікіпедія [2], відродження інтересу уявлень до феномену гюбрісу пов'язано історичними штудіями А. Тойнбі і філософією постмодернізму (М. Фуко та ін.). А. Тойнбі говорив про гюбрис держав і цивілізацій, за якими слідує розпад (немезис), з чим, на його думку, пов'язана доля великих мілітаризованих країн (Ассирійська і Римська держави).

Постмодерністи зазвичай говорять про «гюбріс» у соціологічному контексті, як про елемент легковажності, хаосу у соціальному житті. М. Фуко розглядає людську сексуальність крізь призму ідеї самоорганізації, зосереджуючи увагу на античному стилі сексуальної культури, що практикувала певний стиль моралі, який є оволодіння собою. При цьому сексуальність сприймається саме як гюбріс («неприборканість») і, отже, проблематизується з точки зору важкості її контролю. Тому індивід має створювати собі такі правила поведінки, що дозволять йому володіти собою, надавши своїй вихідній гюбріальній сексуальності культурних форм («естетики існування») і «конституювати себе як соціально адаптованого і гармонійного суб'єкта» [5].

У сучасній мові слово «гюбріс» може вживатися як у негативному, так і у позитивному контексті: історик І. Кершо позначив цим терміном поведінку А. Гітлера протягом періоду приходу до влади (книга «Гітлер. Т. 1: Гюбріс (1889–1936)»), а терміном «немезис» – занепад німецького фашизму (книга «Немезис»). Спортивні ж коментатори можуть вживати його стосовно учасників змагань, а Л. Уолл вважає гюбріс однією з трьох чеснот програміста [2].

Автори публікації «Лінь. Нетерпіння. Гюбріс» [1] аналізують вислів Л. Уолла з його праці «Programming Pearl»: «Ми будемо сприяти вам у досягненні трьох великих чеснот програміста: ліні, нетерпіння, гюбрісу». Вони вважають, що не важко екстраполювати гюбріс з грецької трагедії на процес створення програмного забезпечення: «У контексті програмного забезпечення я вважаю, що «гордість» тут відноситься до «гордості за майстерність» виконання роботи: самовдоволення від роботи, яка дійсно добре зроблена, й утвердження серед колег» [1]. Програміст із «гюбрісом» відчуває потребу зробити програмне забезпечення «добре», виходячи за рамки вимог клієнтів і навіть за рамки їх повного сприйняття. У цьому випадку наші надмірні зусилля можуть викликати задоволення клієнтів та роботодавців, але це не є основною мотивацією програміста: «ми робимо ці речі більше для власного задоволення і почуття власної гідності, наші колеги зможуть оцінити їх та використовувати, і це буде тим, чим ми можемо пишатися у наших власних професійних колах» [1].

Г. Арендт наголошує на іманентній креативності гюбрісу, говорячи про те, що «безмежність дії є тільки іншою стороною його разуючої здатності до встановлення відносин, тобто його специфічної продуктивності». «Стара чеснота помірності, утримування в рамках є насправді однією з політичних чеснот *par excellence*, так само як політична спокуса є насправді *hubris* (що так добре знали греки, які повністю пізнали можливості дії), а не воля до влади, у що ми схильні вірити» [5].

Узагальнюючи ці підходи, А. Можейко виділяє такі спільні моменти сучасних концептуальних контекстів поняття «гюбріс»: 1) аплікація на феномени соціального ряду (соціально-політичного, соціально-психологічного, соціокультурного тощо), розглянуті з точки зору їх іманентної внутрішньої активності; 2) зосередження на аналітиці таких станів досліджуваних предметів, які можуть бути оцінені як нестабільні і небезпечні трансгресією системи; 3) фіксація непродуктивності механічних (силових) форм контролю і регламентації гюбрісу, що нав'язуються ззовні; 4) фокусування уваги на механізмах раціональної самоорганізації систем, що характеризуються гюбрісом. «Центральним моментом трактування гюбрісу, таким чином, є відмова від аналізу зовнішньої детермінації процесів подолання гюбрісу й розгляд останніх як динаміки самоорганізації соціальних середовищ» [5].

Термін «гюбріс» («гібріс») уживається також у психологічному контексті. Так, існує поняття «гібріс-синдром», що використовується для позначення професійної деформації політичних лідерів. Колишній міністр закордонних справ Великобританії, автор книги «Історія хвороби: недуги світових лідерів останнього сторіччя» Д. Оуен визначає поняття «гібріс-синдром» (*Hubris syndrome*) так: «сліпа, ворожа до здорового глузду самовпевненість» [3]. Цей синдром виявляється в поведінці лідера доти, поки той перебуває при владі (і після того, як він устиг певний час нею покористуватися), і з втратою влади пропадає. Тому робиться висновок про

те, що гібріс-синдром – «швидше професійна деформація особистості і характеру, ніж його вихідна особливість. Це набута, а не уроджена патологія, яка має тимчасовий характер. Ймовірність психологічної деформації чітко визначається обставинами, в яких політик несе державну службу» [3]. При цьому ключовими зовнішніми чинниками виступають: надзвичайно великий успіх у досягненні й утриманні влади; політична ситуація, максимально сприятлива для зміцнення особистого авторитету лідера; тривалість перебування при владі. Про наявність у політика гібріс-синдрому можна говорити, якщо він виявляє більш ніж три з перелічених нижче рис своєї поведінки:

1. Нарцистична схильність розглядати навколишній світ переважно як арену для застосування своєї влади і здобуття слави, а не джерело проблем, які вимагають прагматичного підходу та не допускають концентрації уваги на власній персоні.
2. Тяжіння до дій, які покажуть політика у позитивному світлі, покращать його політичний імідж.
3. Непомірна увага до свого суспільного іміджу, що створює враження; месіанський тон під час обговорення власних досягнень, схильність до само возвеличення.
4. Ототожнення себе з державою, а свого світогляду та інтересів – з поглядами та інтересами суспільства.
5. Звичка говорити про себе у третій особі або використовувати королівське «ми».
6. Надмірна впевненість у своїх судженнях і зневага до порад або критики;
надмірна віра у себе, що межує з почуттям всемогутності.
7. Упевненість у тому, що лідер може бути судимий не стільки земним судом побратимів-політиків або громадської думки, скільки вищим судом – Історії або Бога.
8. Відсутність найменших сумнівів у тому, що вищий суд виправдає його; тривожність, необачність, імпульсивність.
9. Втрата почуття реальності, що часто супроводжується зростаючою самоізоляцією.
10. Прихильність до свого «широкого погляду», упевненість у його моральній чистоті, затьмарює всі інші аспекти, такі, як практичність, витрати і ймовірність небажаних наслідків; уперте небажання змінювати політичний курс.

«Звідси впливає політична некомпетентність, яку можна назвати гібрістичною: справи йдуть погано, тому що надмірна самовпевненість перешкодила лідерові увійти у всі деталі і приватні подробиці обраного політичного курсу» [3]. Наведено такі приклади політиків з гібріс-синдромом: Т. Рузвельт, Л. Джонсон, В. Вільсон та Р. Ніксон (американські президенти), Й. Сталін, Мао Цзедун, Пол Пот, Мугамбе, А. Гітлер.

Поняття «гюбріс» («гюбріс»), «гюбрістичний» («гюбрістичний») сьогодні також широко використовуються у публіцистичних текстах і літературній критиці.

Так, у статті «Недовіра до світопорядку і нудьга світової революції», у якій розкривається тема недовіри мас до еліт, В. Цимбурський зазначає: «Економічний (і ширше – соціально-економічний) ракурс лише один з кількох, в яких біографія цивілізації реалізується як цілісний героїчний і *гібрістичний* сюжет» [10].

Характеризуючи філософію Г.В.Ф. Гегеля у книзі «Історія західного мислення («Пристрасті західного розуму»)), Р. Тарнас констатує: «...Критики відзначали, що його піднесені погляди на західну культуру в контексті всесвітньої історії і на вторгнення раціональної цивілізації у випадковий світ природи можуть бути витлумачені як виправдувальний вирок *гібрістичним* прагненням сучасної людини до панування та експлуатації» [8].

У статті «Гротеск у ліриці Окуджави» наголошується: «...пародія в Окуджави зберігає свою архаїчну природу. Вона – «*гібрістичний* аспект серйозного», що в усіх деталях «вивертає навиворіт» справжність і незмінно супроводжує як частина двочлена все справжнє». У цьому випадку голос тоталітарної держави – це вивернутий навиворіт голос Бога, пародія на нього, але пародія не в сучасному, а й ще в античному сенсі» [4].

У повсякденному вжитку слово «гюбріс» («гібріс») також використовується. Воно слугує назвою підприємств (пошукові системи знаходять кілька ООО «Гібріс», розташованих у різних регіонах Російської Федерації). Можна припустити, що така назва була обрана як свідчення великих амбіцій засновників підприємств.

Отже, поняття «гюбріс» сьогодні є багатоаспектним і може слугувати для позначення певного типу соціальної поведінки індивіда, яка у негативному контексті характеризується такими рисами, як: «уособлення похоті, крайнього нахабства і самовдоволення», а у позитивному – ««гордості за майстерність» виконання роботи: самовдоволення від роботи, яка дійсно добре зроблена, й утвердження серед колег». Слід також відзначити, що перший, – негативний – контекст спирається на історичну традицію вживання слова «гюбріс», коріння якої ще сягають давньогрецької міфології і драми, є більш поширеним, ніж другий, позитивний. Таким чином, слово «гюбріс» може слугувати більш літературним синонімом для позначення світо ставлення соціально-психологічних типів, які у розмовній мові в різних ситуаціях позначаються як «жлоб», «рогуль», «покидьок», «гопник» та ін. Воно також є одночасно ідеологічно більш нейтральним та більш етично забарвленим синонімом слів «міщанин» та «обиватель». Зважаючи на це, термін «гюбріс» є перспективним для використання у дослідженнях з філософії культури, соціальної психології, етики, а також у критиці й публіцистиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Laziness Impatience Hubris [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://c2.com/cgi/wiki?LazinessImpatienceHubris>
2. Википедия. Свободная Энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B8%D0%B1%D1%80%D0%B8%D1%81>.
3. Гибрис-синдром – профессиональная деформация политических лидеров [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://psyfactor.org/lib/hubris.htm>
4. Гротеск в лирике Окуджавы [Электронный ресурс] // Миры Булата Окуджавы: Материалы Третьей международной научной конференции. Переделкино. 18-20 марта 2005 г. – Режим доступу : <http://ru.kantiana.ru/entries/1/6469>
5. История философии : Энцикл. / [Сост., гл. науч. ред. А.А. Грицанов]. – Минск : Интерпрессервис ; Книжный Дом, 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://deir.dn.ua/Filosofiya/hjubris.htm>
6. Словарь синонимов ASIS [Электронный ресурс] / [сост. В.Н. Тришин] – 2010. – Режим доступа: <http://enc-dic.com/synonym/Gibris-28229.html>.
7. Справочник по Древней Греции, Риму и мифологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://enc-dic.com/ancient/Gibris-368.html>.
8. Тарнас Р. История западного мышления («Страсти западного ума») / Ричард Тарнас // пер. Т.А. Азаркович. – М. : Крон-пресс, 1995 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.psylib.org.ua/books/tarna01/index.htm>
9. Толковый словарь обществоведческих терминов / Н.Е. Яценко. – 1999 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.slovarnik.ru/html_tsot/g/gibris.html
10. Цымбурский В. Недоверие к миропорядку и скука мировой революции / Вадим Цымбурский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.russ.ru/pole/Nedoverie-k-miroporyadku-i-skuka-mirovoj-revoljucii>.

РЕЗЮМЕ

В.В.Сурков. Понятие «гюбрис» в современном философско-культурном контексте

В статье рассмотрено понятие «гюбрис» («гибрис»), которое возникло в древнегреческой культуре и приобрело «второе дыхание» в современных культурологических, психологических и философских концепциях.

Ключевые слова: гюбрис (гибрис), гюбристический, гибрис-синдром, мещанство.

SUMMARY

V. V. Surkov. The Concept of «Hubris» in the Modern Philosophical-Cultural Context.

The article considers the concept of «hubris», which originated in ancient Greek culture and has become a «second wind» in the modern cultural, psychological and philosophical concepts.

Key words: hubris, hubris syndrome, narrow-mindedness